

ZÁKLADNÍ GRAMATICKÉ TERMÍNY UŽÍVANÉ PŘI STUDIU LATINY A JEJICH OBVYKLÉ ZKRATKY

Latinská mluvnice se dělí na dvě základní části:

morfologie – tvarosloví,
syntax – větná skladba.

Latina je flektivní jazyk, proto užíváme termínů:

flexe – ohýbání slov,
deklinace – skloňování,
konjugace – časování.

Ze slovních druhů se důsledně užívají latinským termínem pouze tři:

nōmen substantivum – **substantivum** (subst.) – podstatné jméno,
nōmen adiectivum – **adjektivum** (adj.) – přídavné jméno,
adverbium – **adverbium** (adv.) – příslovce.

Pro úplnost uvedeme však i ostatní slovní druhy:

prōnōmen – zájmeno,
numerāle – číslovka,
verbum – sloveso,
praepositio – prepozice – předložka,
coniunctio – konjunkce – spojka,
interiectio – interjekce – citoslovce,
particula – partikule – částice.

Názvy pádů:

nominativ (nom.) – 1. pád,
genitiv (gen.) – 2. pád,
dativ (dat.) – 3. pád,
akuzativ (ak.) – 4. pád,
vokativ (vok.) – 5. pád,
ablativ (abl.) – 6. pád (vznikl spojením 6. pádu – lokálu, 7. pádu – instrumentálu a původního ablativu, takže jeho významový rozsah je v latině velmi široký).

Rod rozeznává latina trojí:

maskulinum (m.) – rod mužský,
femininum (f.) – rod ženský,
neutrum (n.) – rod střední.

Číslo je dvojí:

singulár (sg.) – jednotné číslo,
plurál (pl.) – množné číslo.

Slovesné kategorie, u nichž užíváme latinský gramatický termín:

Časy:

prézens (préz.) – přítomný čas,
futurum (fut.) – budoucí čas,
imperfektum (impf.) – minulý čas (nedokonavého vidu),
perfektum (pf.) – minulý čas (zpravidla dokonavého vidu),
plusquamperfektum (plpf.) – předminulý čas.

Způsoby:

indikativ (ind.) – oznamovací způsob,
imperativ (imp.) – rozkazovací způsob,
konjunktiv (konj.) – spojovací způsob.

Rody:

aktivum (akt.) – rod činný,
pasivum (pas.) – rod trpný.

Kromě toho vytváří latinské sloveso ještě pět jmenných tvarů:

infinitiv (inf.),
participium (ptc.),
gerundivum (GV),
gerundium (GU),
supinum (sup.).

Poslední tři jmenované tvary nemají v českém tvaroslovném systému ekvivalent a je třeba se naučit způsobu jejich překladu.

LATINSKÁ ABECEDA, VÝSLOVNOST, PŘÍZVUK, DÉLKA HLÁSEK

Římané přejali své písmo sice od Řeků, ale prostřednictvím Etrusků. Latinská abeceda, jak ji dnes užíváme k přepisu latinských slov, má 24 písmen. Římané ovšem rozeznávali jen 23 písmen, neboť písmenem V označovali hlásku „v“ i hlásku „u“. Dlouho užívali písmen pouze velkých (majuskule), psaní malých písmen (minuskule) se rozšířilo až ve středověku. Velká písmena píšeme dnes v latinském textu na začátku vět a u vlastních jmen a slov od nich odvozených (*Rōma* – Řím; *Rōmānus* – Říman, římský; *Latīnē* – latinsky).

A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T [U] V X Y Z

V abecedě se nevyskytuje písmeno J, i když v některých případech vyslovujeme jako „j“ samohlásku „i“ (*iānua* – čti: „jánua“; *eius* – čti: „ejjus“).

Málo užívané je písmeno K, které se zachovalo jen v několika slovech před „a“ (*Kalendae*, *Karthāgo*).

Písmena Y a Z se vyskytují pouze ve slovech přejatých z řečtiny (*gymnasium*, *zōna*, *zephyrus*) a do latinské abecedy se dostala v 1. století před naším letopočtem.

Spojení hlásek C a H musíme hledat v latinském slovníku pod písmenem „C“; vyslovujeme je jako české „ch“.

Rozdělení hlásek:

Samohlásky – krátké: a, e, i, o, u, y,¹
dlouhé: ā, ē, ī, ō, ū, ŷ.¹

Dvojhásky – ae, oe, ei, ui, au, eu.

Souhlásky – všechny ostatní hlásky abecedy – jejich rozdělení se třídí různými kritérii, jež není nutné pro potřeby této učebnice rozvádět.

VÝSLOVNOST LATINSKÝCH SLOV

Přidržíme se mnohaleté středoevropské tradice, řídíme se při výslovnosti následujícími pravidly:

Dvojhásku **ae**, **oe** vyslovujeme jako **é** (*caelum*, *poena*, *aeternus*, *tenebrae*). Někdy se uprostřed slova setkají samohlásky **a** a **o** s **e**, ale netvoří dvojhásku. V písmu je tato skutečnost naznačena obvykle přehláskou nad **e** (*poēta*, *coērceō*, *aēr* – při čtení musí zaznít každá ze samohlásek zvlášť).

Hlásku **c** vyslovujeme jako **k**, stojí-li

- a) před samohláskou **a**, **o**, **u** (*cārus*, *nāscor*, *culpa*),
- b) před jinou souhláskou (*Sc̄riptūra*, *sānctus*, *crēdō*),
- c) na konci slova (*dōnec*, *lāc*).

V ostatních případech zůstává čtena jako **c** (*coeptus*, *celer*, *Cicerō*); pozor: *ecclēsia* – vyslov: eklézia; *accipere* – vyslov: akcipere; *caelum* – vyslov: célum.

Slabiky **di**, **ti**, **ni** vyslovujeme jako **dy**, **ty**, **ny** (*nihil*, *disciplīna*, *satis*).

Slabiku **ti** vyslovujeme jako **ci**, následuje-li po ní samohláska nebo dvojhásky (*revēlātiō*, *iūstitia*, *dīvitiae*).

Slabika **ti** zůstává čtena jako **ty**:

- a) předcházejí-li před **ti** souhlásky **s**, **t**, **x** (*mixtiō*, *Ōstia*, *Attius*),
- b) v řeckých slovech (*Miltiadēs*),
- c) je-li **i** v této slabice dlouhé (*tōtūs* – celého),
- d) je-li přízvučná (*petierant* – žádali).

Hlásky **s** se vyslovuje jako **z**, stojí-li mezi samohláskami (*rosa*, *ecclēsia*, *vīsibilis*) nebo předcházejí-li před ní **l**, **r**, **n** (*Paracelsus*, *versus*, *ascēsiō*). Výjimku tvoří slova s předponou, u nichž základní slovo začíná na **s**. V takovém případě čteme **s** ostře jako **s**, nikoli jako **z** (*resurgō*, *cōnsequor*, *cōnsēsus*).

Zdvojené **s** vyslovujeme vždy ostře (*dissideō*, *cōfessiō*).

Ex před samohláskou vyslovujeme jako **egz** (*exemplum*, *exilium*).

Su před samohláskou v téže slabice vyslovujeme jako **sv** (*suāvis*).

Qu před samohláskou vyslovujeme jako **kv** (*quis*, *aqua*, *loquor*, *relinquere*).

Ngu před samohláskou vyslovujeme jako **ngv** (*lingua*, *sanguis*).

Ph vyslovujeme jako **f** (*philosophia*, *Philippus*).

¹ Pouze ve slovech řeckého původu.

Hlásku **i** vyslovujeme:

- a) před samohláskou patřící k téže slabice jako **j** (*iam*, *iūstitia*, *Iēsus*),
- b) před samohláskou začínající příští slabiku jako **ij** (*Italia*, *cōnscientia*, *moriōr*),
- c) mezi dvěma samohláskami jako **jj** (*maior*, *eius*).

DÉLKA V LATINĚ

Slabiky mohou být v latině **krátké** a **dlouhé**. (V pracovních textech, jako jsou mluvnice a slovníky, je délka samohlásek naznačena ležatou čárkou nad příslušnou samohláskou, např. *clārus*, *imāgō*.) Délka v latině

a) slouží k rozlišení tvarů slov (tvarotvorná funkce):

<i>rosa</i> – růže	×	<i>rosā</i> – růží,
<i>venit</i> – přichází	×	<i>vēnit</i> – přišel,
<i>hoc</i> – toto	×	<i>hōc</i> – tímto;

b) slouží k rozlišení významu slov:

<i>malum</i> – zlo	×	<i>mālum</i> – jablko,
<i>populus</i> – lid, národ	×	<i>pōpulus</i> – topol,
<i>hic</i> – tento	×	<i>hīc</i> – zde,
<i>suspiciō</i> – vzhlížím	×	<i>suspīciō</i> – podezření.

Latinská slabika může být dlouhá:

a) **přirozeně** (*nātūrā*), obsahuje-li dlouhou samohlásku nebo dvojhásku (*imāgō*, *dōnum*); dvojhásky je vždy dlouhá a není proto nikde označována značkou pro délku;

b) **pozicí** (*positiōne*), následuje-li ve slabice za krátkou samohláskou skupina alespoň dvou souhlásek (*laudantur*).

Délka slabik se uplatňuje hlavně v latinské poesii, která je časoměrná a má pro případy hodnocení slabik podle polohy souhlásek ještě podrobnější a přesnější pravidla.

Je-li třeba – zejména v mluvnicích – odlišit a zdůraznit krátkost samohlásky, užívá se značka **˘** (*liber*).

PŘÍZVUK V LATINĚ

Přízvuks je v latině na první slabice u slov méně než trojslabičných.¹ Přízvuks slov více než dvojslabičných se řídí délkou předposlední slabiky:

a) je-li předposlední slabika dlouhá (přirozeně nebo pozicí), je přízvuks na ní (*servatur*, *servantur*);

b) je-li předposlední slabika krátká, je přízvuks na třetí slabice od konce (*legitur*, *dicere*, *inveniet*).

V případě potřeby (např. v mluvnicích) se označuje šikmou čárkou.

V časoměrných verších uváděných v učebnicích se označuje šikmou čárkou také veršový přízvuks (*iktus*):

Párce patér virgīs iam nūquam cármina dícam. – Šetři, otče, pruty, již nikdy nebudu říkat básně (mluvit ve verších).

¹ Existují i slova, která nemají vlastní přízvuks. Nazývají se **příklonky**, neboť se přiklání k předcházejícímu slovu, s nímž se píší dohromady a z hlediska přízvuksu s ním tvoří jednotku (*puer puellaque* – chlapec a dívka; *vidēsne?* – copak nevidíš?).